

Пам'ять крові

Автор:

Юрко Вовк

Пам'ять крові

Юрко Вовк

Ларко невідривно дивився в очі Левона і не міг вистрілити... За кілька секунд у свідомості Ларка промайнули картини з минулого: спільні ігри та пустощі, навчання в школі, Анна. Вони з Левоном були друзями дитинства, а тепер... На руках Левона кров його земляків українців. Ларко цілиться в груди поляка, а той, не відводячи очей від дула автомата, каже: «Я люблю твою Анну більше за життя. То нащо воно таке мені...» Чи натисне Ларко на спускний гачок?

Юрко Вовк

Пам'ять крові

© Юрко Вовк, 2016

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2017

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2017

Пам'ять крові

Пролог

Посеред ночі у вікні невеликого будинку на околиці містечка на заході Аргентини спалахнуло світло. Згорблений старий чоловік підійшов до вікна і почав вдивлятись у непроглядну темряву. За якийсь час він відхилився від шиби і почовгав до письмового столу. Поволі сівши на стілець, узяв папір та ручку і квапливо почав щось писати. Закінчивши, почав перечитувати написане, ворущачи пересохлими губами. Не дочитавши до кінця, чоловік пошматував аркуша й кинув дрібні клаптики паперу на підлогу. Охопивши голову руками, він тихо застогнав у німому відчаї.

Коли настав ранок, старий чоловік, який весь цей час непорушно сидів за столом, простягнув руку до газети. На розгорнутій сторінці червоним маркером був виділений якийсь номер телефону. Старий узяв слухавку переносного апарата і набрав номер.

– Це журналіст Хорхе Альдара? – запитав він хрипким невиразним голосом.

Почувши ствердну відповідь, чоловік нерішуче пожував губами, і врешті мовив:

– Ви пишете про злочини Другої світової війни, пане Альдара?

– Так, – почувся у слухавці трохи здивований голос.

– Мене звати Левон Красніцький, – вже впевненіше продовжив старий чоловік. – Якщо вам буде цікаво, я готовий розповісти про злочини під час польсько-української війни.

У слухавці запала тиша. В кімнаті було чутно лише важке дихання старого.

– Вибачте, – врешті пролунав голос журналіста. – А хіба була така війна?

– Була, – тихо і якось приречено витиснув із себе старий чоловік. – Війна у війні. Страшна війна...

– Ви, напевно, вже похилого віку, пане... Кра-сні-цкі, – після чергової паузи мовив співрозмовник старого. – Навіщо вам це?

– Не знаю, – прошепотів Левон Красніцький. – Знаю тільки, що мушу розповісти про це людям...

Частина перша

Розділ перший

Літо 1939 було спекотним – і Західний Буг попід берегами помітно обмілів. Та посередині русла все ж був повноводим і стрімко плинув до далекої ще Вісли. Ближче до Устилуга, на черговому згині русла вода подекуди закручувалась у спіральні вири, у яких вона, мов у лійках, безперервно всмоктувалась у невидимі безодні. То були поганої слави круториї, про які впродовж багатьох століть волиняни склали безліч легенд, у котрих ці таємничі річкові вири подавались як місця небезпечні й містичні.

На пологому березі річки, якраз навпроти круториїв, лежали на траві двоє підлітків. На них були лише spodні[1 - Підштаники (пол.)], пошиті з домотканого полотна. Засмагли тіла і налиті м'язи цих ще не юнаків, але вже й не дітей свідчили, що більшість часу вони проводять на вулиці і не цураються роботи.

Підлітки лежали горілиць, широко розкинувши руки, і вдивлялись у небо, яким пливли поодинокі хмаринки.

– Гляди, Левонку, – мовив той, у якого було темніше волосся, – ота хмарина схожа на вершника на коні.

– Угу, Ларку, – відгукнувся його товариш. – На улана, яких я бачив, коли минулого року їхній полк їхав через Устилуг.

– А мені на Тараса Бульбу, – заперечив Ларко. – Козак такий був, мені татусько[2 - Хрещений батько (діал.).] Матвій про нього розповідав.

– Ти що, бачив тих козаків? – поблажливо кинув Левонко. – А я наших уланів таки бачив.

Він спритно зіп'явся на ноги і побіг до річки.

– Давай доганяй! – крикнув Левонко і з розгону шубовснув у річку.

Ларко й собі рушив до води.

– Ларку, Ларку! – гукав Левонко, повернувши голову до берега. – Давай швидше, будемо пірнати!

Течія несла його просто на круторію.

– Дивись! – побачивши небезпеку, щосили закричав Ларко, – щоб на дно не затягнуло!

Левонко, який вже відчув холод круторії, почав притьма загрибати руками, намагаючись відпливти від виру. Та раптом він на мить застиг у воді, і тут-таки почав відчайдушно борсатись на одному місці.

– Корч! – несамовито заволав підліток. – Мені скорчило ногу! Допоможи!

Ларко вже був біля нього. Він схопив товариша за руку й різко смикнув до себе.

– Перевернись на спину і не шарпайся, – намагаючись не видати хвилювання, звелів Ларко. – Я потягну тебе до берега, а ти допомагай другою рукою.

На щастя, річка в цьому місці була неширока та ще й обміліла. За якусь хвилину Ларко витягнув Левонка на берег. Праву ногу того так зсудомило, що вона зовсім не розгиналась. Підліток голосно стогнав чи то від болю, чи від страху. Ларко метнувся до одежі, і за мить повернувся зі шпилькою[3 - Англійська булавка (пол.).] в руці. Не вагаючись, він штрикнув нею в задубілу ногу товариша.

– А-а-а! – заволав Левонко, сіпнувшись, мов укушений гадюкою. – Ти що, ногу мені відрізаєш?

– Так мама мене вчили, – вибачливо мовив Ларко. – Якщо корч сильний, то треба вколоти те місце голкою.

– А й справді відпускає, – зрадів Левонко. – Ну, ти і знахар, Ларцю.

– Тепер три там руками, – усміхнувся Ларко, який і сам добряче перелякався. – Ще за трохи має зовсім попустити.

Він скуйовдив рукою світлу, як льон, Левонкову чуприну.

– Ех ти, пірнач Красніцький.

Прийшовши додому, на хутір Війтова Воля, на якому Левонко і Ларко жили по сусідству, підлітки не стали розповідати батькам про свою пригоду на річці. Зрештою, не було й кому, бо Левон Красніцький-старший і Віктор Ткачук грали того дня на весіллі у Федорівці.

Тож треба було, щоби двоє із чотирьох музик-самоучок на всю округу сусідували на одному невеликому хуторі. Щоправда, Красніцькі перебрались сюди з-під Жешува близько двох десятків літ тому, коли уряд Другої Жечі Посполитої почав давати земельні наділи своїм осадникам[4 - Польські колоністи, здебільшого колишні вояки армії Пільсудського, які після встановлення влади Другої Жечі Посполитої були переселені на західноукраїнські землі.] на Волині, яку поляки називали кресами всхідніми[5 - Східні землі (пол.)]. Ткачуки ж тут мали землю з діда-прадіда. Тож, може, і не радий був би Віктор новим сусідам, коли б при першій таки зустрічі з головою родини Красніцьких не довідався, що той грає на кларнеті. Ще якби на скрипці чи бубні, то не так би потішило душу Віктора, бо в їхньому гурті музик такі були. Але кларнет! Омріяний інструмент, якого купити й відповідно навчитись грати на ньому місцеві музики не могли. Тож Віктор Ткачук одразу ж запропонував новому сусідові долучитись до їхнього гурту. Попри його побоювання, що Левон Красніцький відмовиться, той із радістю погодився. виявилось, що, як і Віктор, Левон кохався в музиці. Не було такого вечора, аби він хоча б на півгодини не брав до рук улюбленого кларнета і не звеселяв себе і близьких всілякими мелодіями. До того ж його дружина Франя мала чудовий

голос і полюбляла співати під акомпанемент свого чоловіка. Тому тихими вечорами в обійсті Ткачуків було чутно звуки дуету кларнета і сопрано, які долітали сюди від сусідів. Найчастіше Франя Красніцька співала пісню, яку незабаром вже почала наспівувати і Галя Ткачук:

О, Франко, Франко, поведзь мене, Франя,

Що з нами бендзе з того кохання?

Віктор, який мав чудовий слух, підібрав акомпанемент на скрипці. Не минуло й півроку, як Франя і Галя вже співали цю пісню разом із «Несе Галя воду» під скрипку і кларнет у новій хаті Красніцьких, на «квітку»[6 - Закінчення роботи, в цьому випадку зведення будинку.] якої її з Віктором запросили сусіди-осадники.

Гурт музик, який очолював Віктор Ткачук, часто запрошували грати на весіллях. У Володимирському повіті вони славилися тим, що знали безліч мелодій українських та польських пісень і танців і могли виконати на свята чи на весіллях будь-яке замовлення невибагливих у музиці селян. Популярності гурту додавали і вигадливість та почуття гумору їхнього керівника, який кожен виступ супроводжував дотепними жартами та всілякими танцювальними «колінцями». Витинаючи на скрипці швидкі мелодії, Віктор уміло пританцьовував, те саме робив і музикант гурту з великим бубном поперед себе, який у такт мелодії міг ще й піти навприсядки і завершити такий своєрідний танок припаданням на одне коліно. Усе це зазвичай викликало бурхливі емоції присутніх на таких okazіях і додавало ткачуківському гурту популярності.

Звісно, грали музиканти на святах і весіллях не заради того, аби потішити власне самолюбство. Сорок злотих за один день були на той час вельми непоганим приробітком для музикантів, жоден з яких не міг похвалитися значними статками. Левон Красніцький і Віктор Ткачук, які вважались серед них найзаможнішими, мали всього по кілька десятин землі та трохи худоби. Тож такий побічний дохід для їхніх великих сімей був дуже доречним.

Гурт складався з чотирьох основних музикантів. Віктор Ткачук грав першу скрипку, Олекса Дяківський був бубністом, Левон Красніцький кларнетистом, а ще одним скрипалем Марек Біскуп. Мали сільські музиканти й запасного

скрипаля, а на час відсутності Олекси бубон брав до рук старший син Віктора Іларіон, або, як його всі звали, Ларко. І бубнив не гірше за Олексу, бо був навчений батьком, мав відчуття такту і успадкований слух музиканта.

Перший господар у Федорівці Міхал Боровський видавав заміж свою старшу із чотирьох доньок, Барбару. Тож весілля мало бути гучним та багатолюдним, і музик запросили грати на два дні. Музикантам це було на руку, бо означало подвійний дохід, та й сплатив Міхал за день на десять злотих більше.

Коли всі гості вже зібрались на подвір'ї великого обійстя Боровських і відлунав марш на честь останнього із запрошених, до музик підійшов кум Віктора Ткачука, хрещений батько Ларка Матвій Турук. Привітавшись і запропонувавши музикам бакуну[7 - Сорт тютюну.], Матвій звернувся до Віктора:

– Ото тільки-но почув новину з повітової управи. Кажуть, що на тому тижні будуть збирати у Володимирі хазяїв з кіньми, які приписані до військового тилового обозу. А ми ж з вами, куме, у ньому числимось. То, певно, треба готувати вози...

– От дідько, – спохмурнів Віктор, – а я ж якраз збирався сіно возити.

Матвій підійшов до Віктора впритул і тихо мовив:

– Боюся, що не до сіна скоро буде, куме. Мій знайомий підслухав розмову польських офіцерів, то ті ніби говорили, що німець готується напасти на Посполиту вже ближчим часом.

– Все може бути, – ще більше спохмурнів Віктор. – Не доведи, Боже, ще війна почнеться. Ми з вами воювали, куме, знаємо, що то таке.

– Тож так, – невесело протягнув Матвій, затаючись міцним бакуном.

Раптом його обличчя посвітліло, і, штурхнувши Віктора ліктем, Матвій кивнув на дівчину, яка якраз виходила з хати.

– Гляньте, моя наймолодша вийшла, Анна. Ото вогонь-дівка буде, а красуня ж яка! У матір свою пішла – і красою, і гордістю. А така патрійотка, що й мене з

Оксаною багато чого з нашої історії може навчити...

Музикантів покликали до столу, і Матвій Турук відійшов, узявши з Віктора обіцянку, що він ночуватиме в нього.

Музиканти, які грали на весіллі два дні, завжди ночували в обійсті, де відбувалося весілля. Та оскільки Вікторів кум жив у Федорівці, то він радо погодився на його пропозицію. Однак поспати їм майже не вдалося. Під ранок у вікно будинку Туруків, які жили недалеко від Боровських, постукав переляканий Марек Біскуп. Вікторові, який услід за господарем вибіг на вулицю, Марек сказав, що Олекса Дяківський захворів і не може навіть підвестись. Порадившись з Матвієм, Віктор вирішив взяти Олексу не до лікаря в недалекий звідси Володимир, а у Війтову Волю до відомої на всю округу знахарки Параски Вовчук. У неї лікувалась уся родина Ткачуків. І Віктор тітці Парасці довіряв, як самому собі. Зрештою і Ларка потрібно було взяти на заміну Олексі. Весілля ж ніхто не скасовував, і з обіду на ньому знову потрібно було грати. Тим паче, що гроші музикантам батьки наречених заплатили наперед. Тож передавши Олексу в надійні руки тітки Параски, Віктор з кумом одразу поїхали за Ларком. Галя, дружина Віктора, була незадоволена, що сина з самого ранку, та ще й у неділю, забирають грати на весіллі. Але Ларко аж світився від радості, і мати таки дала згоду. А в останню мить, коли всі вже сиділи на возі й мали от-от рушати, до них приєднався ще й Левонко. Оскільки Левон Красніцький-старший часто брав сина з собою на весілля, бо той вже непогано грав на кларнеті, то Віктор погодився. До того ж Левонка привела його мама. А яким вже щасливим, що гратиме на весіллі зі своїм товаришем, був Ларко!

Другий день весілля починався після полудня. Поки гості сходились, музики безупинно грали. Вони розташувались навпроти воріт, тож усі, хто заходив, одразу бачили зміни, які відбулися в гурті музикантів від учорашнього дня. Замість відомого багатьом з них Олекси Дяківського на бубні відбивав такт кремезний темно-русявий хлопчина років п'ятнадцяти. А на кларнеті вигравав десь таких самих років світловолосий підліток. Обидва вони ще й пританцьовували в такт мелодії, і це вкупі з їхнім віком приводило присутніх у неймовірний захват.

– Але й ладні музики! – схвально перегукувались між собою чоловіки.

– А які гарні, – перешіптувались дівчата.

Коли між мелодіями виникла чергова пауза, музики вклонились і, знову взявшись за інструменти, раптом завмерли. За хатою почулись звуки кларнета, і з-за рогу зненацька з'явився Красніцький-старший, награвши мелодію популярної польки. До нього одразу ж приєднався кларнетист з гурту, а за мить, виказавши мімікою здивування, долучилися скрипки і бубен. Удвічі підсилена, швидка мелодія полинула над селом, заохочуючи до танцю.

Анна Турук стояла біля ганку й невідривно дивилась на молодих музикантів, поперемінно переводячи погляд з одного на другого. Її виразні карі очі аж сяяли від захвату, а стрункі ніжки в нових вишневих «румунках»[8 - Жіночі черевички.] ніби мимоволі пританцьовували під запальну мелодію.

– Честь музикам! Гратулюем[9 - Вітати, поздоровляти (діал.)]! – почулись звідусіль вигуки, коли полька закінчилась і малий бубніст, копіюючи свого попередника, припав на одне коліно водночас із останнім ударом тарілок.

Коли гості повсідалися за столи і в музикантів нарешті настав перепочинок, Віктор підійшов до Левона-старшого.

– Ну, ви й показали козира, Красніцькі! Дивись, мовчав, що ще одного кларнета має...

– То подарунок швагерка Левонцьові, – виправдовувався Красніцький-старший, задоволено всміхаючись. – Перед весіллям ми з ним змовились, що заграємо разом, аби всіх подивувати. А Ларко як «колінко» зробив, га? Уже заміна нам готова, Вікторе.

Ларко з молодшим Левоном стояли у віддаленому кінці двору під грушею і жваво обговорювали свій перший спільний виступ.

– Чи можна до вас звернутись, панове музиканти?

Святково вбрана тендітна гінка дівчина з каштановим волоссям і такого самого кольору очима, на вигляд ще зовсім підліток, стояла перед юними музикантами і приязно дивилась на них з легким усміхом на устах.

Ларко і Левонко повернулись до дівчини і враз завмерли, наче зачаровані. Перед ними стояла красуня. Її свіже юне личко, підфарбоване легким рум'янцем, немов світилось у променях сонця. Високе біле чоло обрамлювало хвилясте каштанове волосся, надаючи обличчю вигляду дивної квітки, осередком якої сяяли великі очі кольору гречаного меду. Повні червоні уста під зграбним, злегка кирпатим носиком, поволі ворушились, як дві пелюстки під лагідним подихом літнього вітерцю.

Першим прийшов до тями Ларко. Він упізнав у цій красуні молодшу доньку свого хрещеного батька Матвія Турука Анну.

– Доброго здоров'я, Анно, – ніяковіючи, мовив підліток.

– Ганно, – приємним голосом поправила його дівчина. – Називай мене Ганна або Ганнуся. Добре?

– Ви вчитеся в нашій гімназії? – запитав Левонко, який теж уже оговтався і долучився до розмови, зробивши крок до дівчини, ніби хотів випередити Ларка. – Здається, я вас там бачив перед вакаціями[10 - Канікули (пол.)].

– Я теж зустрічала вас у гімназії, – усміхнено звернулась до Левонка дівчина. – Але не знала, що ви такий вправний музикант.

Вона по черзі подивилась своїм співрозмовникам у вічі, і раптом якось по-дитячому безпосередньо додала:

– Навчіть і мене грати...

Розділ другий

У кінці серпня мобілізованих для допомоги польському війську селян з усього повіту зібрали в старих казармах, що стояли по праву руку вздовж устилузького тракту на околиці Володимира. Ці казарми були зведені ще минулого століття. Саме тут напередодні відомого наступу російських військ під час Першої світової війни був штаб генерала Брусилова, який керував цією операцією. Згодом вона

була названа Брусиловським проривом. Окрім того, що замість російських солдатів тут тепер порядкували польські жовніри, нічого в цих старих казармах не змінилось.

Навколо великого пляцу[11 - Плац, майдан.] стояли десятки возів, у кожен з яких були запряжені по двоє коней. Біля коней, які хрумали сіно або жували овес, понуро стояли селяни, стискаючи в руках пужала батогів і стиха перемовляючись. Усі чекали, коли вийде офіцер і дасть розпорядження, що їм робити.

Віктор Ткачук і його кум Матвій Турук, як чоловіки, котрі свого часу пройшли військову муштру, приїхали сюди чи не першими, і тому поставили вози поряд з казармою, у якій розташовувався штаб. Щоправда, це їм не дало жодної переваги перед тими, хто прибув пізніше, бо офіцер, який командував їхнім обозом, уже півдня не виходив зі штабу.

– А щоб його грім пальнув, – вкотре тихо вилаявся Матвій. – Не люблю отак невідь-чого чекати. І глянь, не вийде, не скаже нічого людям, нех його качка копне!

– Не сваріться, куме, – заспокоював гарячкуватого Матвія Віктор. – Від того скоріше не буде. А як почує який жовнір, то ще в карцер спровадять.

Раптом він когось побачив біля воріт і замахав рукою.

– Он Левон Красніцький приїхав. А йому вже чого? Він же не в обозі ніби...

Левон побачив Віктора і, припнувши коней та кинувши їм оберемок сіна, заспішив до нього.

– Є новини, – ще здоровкаючись, мовив Левон Красніцький. – У комендатурі сказали, що їхати будемо спішно, тож в Устилузі поміняють коней. Варто, щоб хтось допровадив їх додому. Якщо нас усіх заберуть далі, то треба викликати наших хлопаків.

– Куди далі?! – в один голос скрикнули Віктор з Матвієм.

– Кажуть, – стенив плечима Левон, – обоз має їхати до Любліна. А там хто його знає...

– Тьху! – сплюнув Матвій, ламаючи спересердя пужало. – Не мала баба клопоту...

– Почекай, – звернувся Віктор до Левона, – а ти як тут опинився? Ти ж казав, що до обозу не приписаний.

– Я капрал у запасі, – раптом випнув груди Красніцький. – За потреби мене можуть брати до війська.

– А яка така зараз потреба? – втрутився Матвій. – Ти що, на війну натякаєш?

– Свента Матка Боска, – сахнувся Левон. – Яка війна? Польські військові в запасі мають везти особливо важливі вантажі...

– Які, наприклад? – не вгавав Матвій. – Офіцерів штабу?

– Не, – якимось з підозрою глянув на Матвія Левон.

Він озирнувся навколо, і після паузи додав:

– Зброю, може, боезапаси...

– Та-а-к, – протягнув Матвій, – українцям, виходить, не довіряють?

– Ти ж у польському війську не служив, – вибачливо сказав Левон, – присягу не давав. Та, як колишній унтер-офіцер руської армії, повинен розуміти...

Віктор, який весь цей час мовчав, врешті перервав їхню суперечку:

– Почекайте, про що ви ото говорите? Потрібно привезти Ларка і Левонка, раз таке діло. А то ще, не дай, Боже, пропадуть коні. А як без них на господарці?

Він подивився на Левона Красніцького.

– Певно, тобі треба їхати, Левоне. Нас тут возами приперли, не виберемось зараз. А коли маємо рушати, не знаєш?

– Казали, що ніби на ніч...

Левон почухав пужалом потилицю.

– Видно, таки мені доведеться рушати. Та я й крайній від тракту. Якщо раптом питати мене будуть, кажіть, що вісь у задньому колесі тріснула. До коваля поїхав.

Він махнув рукою з батогом і пішов до воріт.

– Хай жінки малим їжі на два дні дадуть, – сказав йому навздогін Віктор, – і одяжу теплу. Ночі після Іллі стали вже холодними...

Селяни на пляцу стиха гомоніли, і в цьому гомоні дедалі більше переважала тривога. Ці в основному середнього віку чоловіки, які пам'ятали останню війну, а то й самі брали в ній участь, зараз думали і говорили лише про одне – можливість повторення на їхній багатостраждальній землі воєнного лихоліття.

– Невже ж доведеться воювати? – стиха запитав Віктор.

– Якщо й доведеться, – так само тихо, але рішуче, відповів Матвій Турук, – то тільки у своєму війську. В чужому я вже навоювався...

Віктор Ткачук здивовано глянув на свого кума, в погляді якого була така знайома йому непоступливість, і лише глибоко зітхнув.

Матвію було дев'ятнадцять, коли його забрали на війну. Воював у кавалерії, дослужився до звання унтер-офіцера. Під кінець війни за знешкодження ворожої артилерії отримав Георгієвського хреста. Коли солдати російської армії після революції в Петербурзі почали втікати з фронту і повертатись додому, він разом зі своїм бойовим побратимом Михайлом Ткачівським із Золочева подався до галицьких січових стрільців. Воював за Українську Народну Республіку, аж доки Пілсудський, війську якого січові стрільці допомогли під Радзивиловом відстояти Варшаву під час наступу кавалерії Будьонного, не зрадив їх та не запроторив у

табори для інтернованих. Додому повернувся, коли на Волині вже другий рік була влада Другої Жечі Посполитої.

Віктор був трохи молодшим за Матвія, тому воювати йому довелось лише неповний рік. Але й цього вистачило, аби окопний піхотинець Ткачук під час однієї з атак отримав кулю у праву ногу. На щастя, куля не зачепила кістку. Поки лікувався у шпиталі в Брест-Литовському, війна закінчилась. Вікторові на все життя запам'яталось, як їхній хірург штабс-капітан Голіков, віддаючи йому папірець про лікування у шпиталі, якимось приречено мовив:

– Атваєвалісь ми с табой, рядавой Ткачук. Вчера здесь большевікі подпісалі с немцамі мірний договір. Тепер ми в стране рабочіх і крестьян.

Він кисло посміхнувся і тицьнув Віктору папірця-випіску.

– А Волинь наша тоже тепер буде, того, в тій «стране»? – тихо запитав Віктор, чомусь боячись отримати ствердну відповідь.

– А ето ещю неізнестно, – якимось ніби зі співчуттям подивився на солдата штабс-капітан, – в Расеі сейчас гражданская война.

Він іронічно посміхнувся і додав:

– Тепер на такіх, как ти, точіт зуби пан Пілсудскій, а на такіх, как я, таваріщ Дзержінскій. І неізнестно ещю, кому будет хуже – вам ілі нам. Как там ругаються палякі: курва его мать?

– Курча его маць, – мимоволі вирвалось у Віктора.

З усього сказаного штабс-капітаном він добре усвідомив лише одне: мир у рідному краї на нього не чекає.

Польський офіцер, який командував тилловим обозом, з'явився на ганку штабу аж під вечір. Тримаючи в руці список, він почав вигукувати прізвища селян, тут-таки вказуючи, куди кому їхати.

– Адамовський – до зброярні! Боровець – до складів!

Офіцер вигукував прізвища в алфавітному порядку. З самого початку стало зрозуміло, що поляки будуть везти зброю і боезапаси, а українці – продукти та амуніцію.

Левона Красніцького все ще не було, і Віктор почав хвилюватись.

– Красніцькій – до зброярні! – вигукнув офіцер.

– У нього зламалось колесо, поїхав до кузні, – виступив поперед воза Віктор. – Вже скоро має бути, прошу пана.

Поручник гостро глянув на нього і щось відзначив у списку.

До Віктора з Матвієм черга дійшла вже майже в кінці. Вони мали їхати до конюшень і завантажувати вози мішками з вівсом.

Коли пляц майже спорожнів і Віктор з Матвієм уже збирались рушати до конюшень, у воротах показали гніді коні Красніцького. На возі біля нього сиділи, махаючи руками і весело посміхаючись, Ларко і Левонко.

Довідавшись, що йому вже треба бути біля зброярні, Левон-старший із сином одразу ж поїхали. Віктор обійняв Ларка за плечі і тихо запитав:

– Як там мама?

– Побивається, – так само тихо відповів Ларко. – Наказувала нам не баритись. А вам, тату, передала ось...

Він простягнув батькові шматочок полотна, зв'язаного у вузлик.

Віктор зніяковіло взяв його і довго розв'язував зашкарубленими від землі пальцями. У полотні виявилась іконка Божої Матері в покрові. Ще більше ніяковіючи, чоловік поцілував її і тричі перехрестився. Потім передав іконку Матвієві, і той зробив те саме.

– А мені мама ладанку на шию повісила, – мовив Ларко.

Він дістав із-за пазухи ладанку на шкіряному ремінці і, наслідуючи чоловіків, поцілував її та перехрестився.

– Тепер ти вже справжній козак, Ларцю, – похвалив його Матвій. – Усі козаки носили освячені ладанки на грудях.

– А розкажете мені по дорозі ще про Тараса Бульбу, татуську? – попрохав Ларко Матвія. – І про синів його, Остапа й Андрія...

– Про старшого, Остапа, розкажу, козаче, – погладив похресника по чуприні Матвій Турук. – А про молодшого Андрія що говорити? Продався полякам той виродок.

Він узявся за ліци[12 - Віжки (пол.)], гнівно пробубнів собі під ніс:

– З поляками тільки-но зв'яжись, то вони заведуть під чортову хату...

Майже одночасно Матвій і Віктор вйокнули коней, і вози поволі покотились до конюшень.

Обоз розтягнувся на добру версту. Віктору з Матвієм, які їхали останніми, передніх возів уже не було видно.

Очолював обоз поручник на вороному жеребці, по боках їхали кінні жовніри. Ще двоє під орудою товстого вусатого капрала замикали цю кавалькаду.

Ларко, який сидів на мішку з вівсом поряд з батьком на передостанньому возі, з цікавістю поглядав на капрала і жовнірів. Обличчя у вояків були суворі і якісь набундючені. Він зустрівся поглядом з молодим статним жовніром, який їхав з його боку, і той раптом усміхнувся і по-змовницьки йому підморгнув. Та за мить його лице знову набуло зверхнього виразу.

Вечоріло. Вози, наповнені під зав'язку, рухались повільно. Коли дорога пішла вгору, чоловіки злізли з возів і пішли поряд, щоб було легше коням. Селяни звикли шанувати худобу. Та коли знову почався рівний тракт, офіцер через жовнірів подав команду рухатись швидше. Видно, як і казав Левон Красніцький, таки треба було поспішати.

Сам Левон із сином їхав разом з іншими польськими господарями в голові обозу, і жовнірів біля них було значно більше, ніж біля возів з провіантом та амуніцією, котрі рухались за ними. Ларкові було скучно без свого товариша, тож на півдорозі він напросився до татуська Матвія, який, як і обіцяв, продовжив розповідь про козака Тараса Бульбу.

До Устилуга обоз прибув посеред ночі. Біля польської військової частини поручник дав команду ставити вози у два ряди і чекати до ранку. Навколо цього табору з возів капрал виставив охорону із жовнірів. Селяни мали спати тут-таки на возах. Усім було наказано не відходити від своїх вантажів.

Віктор з Матвієм, вози яких стояли один навпроти одного, найперше розпрягли коней та дали їм вівса. За тим узялися перекусити й самі. Ларко сидів на возі між батьком і татуськом, і йому було затишно, як удома. Він зі смаком наминав копченого домашнього бочка з окрайцем спеченого мамою житнього хліба й дослухався до розмови чоловіків.

– То як думаєте, куме, заберуть нас до війська? – тихо запитав Віктор Матвія.

– Мислю, що не, – відповідав Матвій, хрумкаючи цибулиною. – Якби брали, то ще у Володимирі мали б зробити реєстр – кого куди, у яке військо. Та й на придатність до служби збадати[13 - Оцінити, оглянути (пол.)]. Певно, завеземо тоте все до Любліна, та й вернемося. Але хто його знає, як воно далше повернеться...

– Коб тільки війна не почалась, – зітхнув Віктор. – Пам'ятаєте, як тої війни брали в тиллові обози і старе, й криве, бо люду вже не вистарчало?

– Тож так, – погодився Матвій.

Він нахилився до Віктора, і прошепотів йому на вухо, аби не почув Ларко:

– Якщо таки будуть брати до війська, то треба втікати. Під Любліном живе давній мій товариш, він нам допоможе, коли що...

Ларко дуже хотів знати, про що шепочуться дорослі, однак запитати не посмів. Його хилило на сон, і він приліг на мішках з вівсом. Місяць на небі якраз ховався

за хмару, і Ларко уявив, що він удома в ліжку, і мама задуває перед сном гасову лампу. Уже засинаючи, він відчув, як хтось накриває його жорстким домотканим рядном і підтикає йому під боки.

Ранок почався з алярму[14 - Тут наказ до швидкого збору (пол.)]. Товстий капрал охриплим грубим голосом звелів усім уставати і шикуватись біля возів. Невиспаний поручник з почервонілими очима нервово оголосив, що коні на заміну вже прибули.

Коней господарів потрібно було поставити в конюшні військової частини, а свіжих запрягти і бути готовими рушати далі. У кінці він додав, що ті селяни, у кого є кому відвести коней додому, можуть їх зараз забрати.

Красніцьким пощастило. Коли б весь овес з Вікторового воза не розійшовся на фураж, то довелось б Левонам залишати своїх гнідих в Устилузі. Бо з шістьма кіньми двоє підлітків верхи таки б не впорались. Та оскільки один віз звільнився і капрал дозволив його забрати, то четверо коней можна було до нього прив'язати. Так і зробили. Матвійових коня і кобилу прив'язали позаду воза, а Левонових гнідих, оскільки вони знали пару Вікторових огирів, які мали тягнути воза, по обидва боки від них.

Віктор з Матвійом і Левоном наклали на віз удосталь сіна, яке залишилось після нічного постою обозу, і почали прощатись.

Батько і хрещений по черзі обійняли й поцілували Ларка.

- З Богом, - мовив Віктор, перехрестивши сина. - Їдьте поволі і ніде не зупиняйтесь. До вечора маєте добратись до Федорівки.

- Переночуйте в нас, - додав Матвій. - Тітці Оксані скажи, що скоро буду.

- І мамі те саме, - додав Віктор. - Передай, що іконку її ношу біля серця.

На очі Ларкові навертались сльози, та він кріпився. Левон-старший уже теж попрощався з сином і підвів його до Ларка.

– Їдьте, хлопаки, – обійняв він обох за плечі. – Сподіваюсь, за тиждень-другий і ми повернемося.

Усі разом вони пішли до коней, яких Віктор прив'язав аж біля воріт. Ларко з Левонком вилізли на воза і водночас помахали руками.

– Бувайте, тату і татуську! – гукнув Ларко, беручи в руки ліци.

– До відзенья, ойтец, – хрипко мовив Левон і відвернувся до коней, аби батько не побачив його сліз.

Як і наказали батьки, Ларко з Левонком їхали повільно. З версту вони мовчали, все ще перебуваючи під враженнями прощання. Тракт такої ранньої години був порожній. Коли заїхали у глибокий видолонок, Ларко першим порушив мовчання.

– Як думаєш, встигнемо до ночі у Федерівку? Може, як виїдемо на рівне, підженемо коней?

Левонко ще не встиг відповісти, як позаду в сіні щось зашурхотіло. Підлітки одночасно здригнулись і злякано озирнулись. Із сїна, наче якась лісова чудовисько, підіймалась якась постать, обліплена сухою травою. Враз вона голосно чхнула і з неї звалився жмут сїна.

Не вірячи своїм очам, Ларко впізнав у цій химері того молодого жовніра, який їхав позаду їхнього воза до Устилуга.

Жовнір, як і минулого разу, по-змовницьки підморгнув Ларкові і приклав до уст пальця.

– Тихо, парубки, тихо, – трохи насмішкувато мовив він баским голосом. – Я людина, а не лісова потороч.

Він сів і почав обрушувати з одежі сїно. Ларко зі здивуванням зазначив, що на ньому був не жовнірський однострій, а проста одежа, яку носили місцеві селяни.

– Ну-ну, Ларцю, нема чому дивуватись, – ніби до давнього знайомого, звернувся до підлітка дивний чоловік. – Колись я тобі розкажу, що до чого.

Ларко ще більше остовпів, не знаючи, що казати і як поводитися.

– То ти знаєш того пана? – з видимим полегшення запитав Левонко, в очах якого все ще чаївся переляк.

– Певно, що знає, – випередив Ларка незнайомиць. – Ми з ним далекі родичі. Правда?

Сам не знаючи чому, Ларко кивнув головою.

– Я тут недалечко, біля дикої груші, вийду, – наче продовжуючи дружню розмову, небало кинув чи то жовнір, чи селянин. – Тут навпростець до мого хутора рукою подати.

Він хитро глянув на Ларка і поплескав рукою позаду себе.

– Тут у мене є для тебе подарунок. Але заборись, що не будеш його розкривати, поки не приїдеш додому.

Він дивився на підлітка поглядом, у якому відчувалась якась незбагненна сила, що ніби примушувала підкоритись.

– Присяйбо, що не буду, – якимось чужим голосом сказав Ларко і перехрестився.

– Ото й добре, – весело відгукнувся незнайомиць і, плеснувши Ларка долонею по плечу, зіскочив з воза.

– А оно і груша, – вказуючи на поодиноке дерево, що виднілось попереду ліворуч від тракту, бадьоро мовив чоловік, який назвався Ларковим родичем. – Бувайте здорові, козаки! Ще побачимось...

Він скинув догори праву руку з розчепіреними пальцями і, різко повернувшись, швидко почимчикував через поле. Глянувши в бік Устилуга, він на мить завмер, і, зірвавшись на біг, за якусь хвилю зник у недалекому яру.

Провівши дивного чоловіка поглядом, Ларко теж озирнувся і побачив, як далеко позаду над трактом здійсмається курява. Хтось там їхав, як і вони, у бік Володимира. Ларко вйокнув на коней, і вони спочатку поволі, а за тим дедалі швидше побігли вперед.

– То він справді твій родич? – запитав Левонко, все ще перебуваючи під враженням від такої несподіванки. – Якийсь він чудний...

– Родич, родич, – заспокоїв товариша Ларко, який і сам не розумів, чому покриває вигадку незнайомця. – Ото тільки не знаю, на якому хуторі він живе. Ми там ні разу не були.

У Федорівку до Туруків Ларко з Левонком приїхали вже по обіді. Перелякана тітка Оксана, побачивши підлітків на возі, до якого були прив'язані четверо коней, серед яких і двоє їхніх, підбігла й схопила Ларка за руку.

– Що сталось, Ларцю? Де Матвій? Де ваші батьки?

– Та не побивайтесь, тітонько, – почав заспокоювати її Ларко. – Усі старші поїхали далі з обозом. Сказали, що як доправлять доручне[15 - Від доручити, зобов'язати (діал.).] до Любліна, то повернуться. Через тиждень чи, може, два...

– Ото горе мені, – бідкалась тітка Оксана. – Чекай тепер вітру з поля.

Вона витерла рiжком хустини сльозу.

– А ви ж як добрались назад з таким табуном? Не боялись самі їхати?

– А чого б вони мали боятись, – раптом почувся збоку дзвінкий дівчачий голос. – Я оно і то б не побоялась!

Ларко, Левонко і тітка Оксана водночас повернули голови на голос.

Молодша донька Туруків Анна стояла біля воза, виставивши вперед ногу і виклично задерши підборіддя.

– Бачили таку гонорову? – вдавано гнівно гукнула тітка Оксана, окидаючи доньку поглядом, який аж світився материнською любов'ю. – Поїхала б вона! І в кого ти тільки така пішла...

– В моїх любих тата з мамою, – засміялась дівчина. – Туруки всі гонорові.

Ларко дивився на Анну, і не ладен був сказати й півслова. Погляд дівчини ніби зачаровував його, позбавляючи сили волі. Мовчав і Левонко, не відводячи від Анни очей.

– Ну, годі, доню, – розуміюче всміхнулась тітка Оксана. – Давай приймати дорогих гостей. Поки вони розпряжуть коней та дадуть їм оброку, у нас все вже повинно бути готове.

Вона лагідно глянула на підлітків, проте сказала владно:

– У нас ночуєте, парубки. Відпочинете добре, бо бачу, що невиспані зовсім. Додому вранці поїдете.

Одразу ж після пізнього обіду з борщем і печенею Ларка і Левонка потягнуло на сон. Після майже безсонної ночі це було й не дивно. Передбачивши це, тітка Оксана разом з Анною вже приготували постіль у валькірі[16 - Світлиця (пол.)].

Ледь улігшись на широкому дерев'яному ліжку, підлітки заснули міцним сном.

Ларко прокинувся, коли надворі вже сіріло. Тихенько, аби не розбудити Левонка, він зліз із ліжка, одягнувся і вийшов на подвір'я. В обійсті було тихо, у хаті світилось лише одне вікно. Ларко пішов до коней, які хрумкали сіном у просторій клуні, а коли вже повертався назад, зіткнувся на розі з Анною. Вона не сахнулась, як він сам, від несподіванки, і в Ларка одразу ж виникла думка, що Анна чекала на нього. Напевно, так воно і було, бо, не виказавши здивування від раптової зустрічі, дівчина тут-таки запитала:

– Розкажеш, як там було в дорозі?

– А що було? – чомусь стривожився Ларко. – Нічого такого не було. Відвезли в Устилуг доручне – та й по всьому.

– Так-таки нічого й не було?

Анна майже впритул наблизилась до Ларка, свердлячи його зацікавленим поглядом. Від неї пахло сіном з різнотрав'я.

– Так-таки й нічого, – здвигнув плечима Ларко, котрому зараз найбільше хотілось доторкнутись до дівчини, яка вже майже притулилась до нього.

– А сідельце кавалерійське під сіном на возі? – стишивши голос, по-змовницьки мовила Анна. – Тато мій драгуном служив у війську, то про коней і сідла я все знаю.

Ларко ошелешено дивився на дівчину, не розуміючи, про що це вона говорить.

– Яке ще сідельце? – щиро здивувався він. – На нашому возі?

– На нашому возі, – смішно перекинула Ларка Анна. – Не дури мене, що нічого не знаєш.

Перед очима в Ларка постав дивний незнайомиць, який ховався на їхньому возі, і він ураз згадав, що той говорив про якийсь подарунок під сіном. То ось що то за подарунок!

Глянувши на дівчину, яка чекала його відповіді, нетерпляче притупуючи ногою, Ларко раптом вирішив усе їй розповісти. Він відчував, що Анні можна довіряти, і ця довіра йшла більше від його серця, аніж розуму. А може, то було щось більше, ніж довіра.

– Ти запам'ятав, як той жовнір виставив пальці на руці? – схвильовано запитала Анна, коли Ларко закінчив свою розповідь.

Ларко розгублено подивився на свою правицю, та за якусь мить різко звів руку з виставленими трьома пальцями.

– Отако, – гордий від того, що пригадав, упевнено мовив він. – Таки отако!

Анна подивилась на Ларкову руку, потім перевела погляд на його обличчя. Погляд її став твердим, навіть суворим.

- Ти відаєш, що означає цей знак?

- Не, - здвигнув плечима Ларко. - Ніколи такого не бачив.

Дівчина зробила крок назад і урочисто випалила:

- Це тризуб - український національний герб. На папері він малюється з чотирьох букв, які складають слово «воля». Зрозумів? В-о-л-я.

- Так, - тихо відповів Ларко, любуючись розпашілим личком Анни, - зрозумів.

Анна знову наблизилась до Ларка, і вимогливо мовила:

- Нікому про це не розкажуй, навіть татові й мамі. Цей парубок - наш патріот, як і мої батьки. Він тепер піде в підпілля, бо його буде шукати польська поліція. Тож сидельце те ніхто не повинен бачити. На те він, певно, тобі й натякав...

Вона на хвилюку замислилась, а затим рішуче струснула головою.

- У мене тут є свій сховок, там його ніхто не знайде. Уже стемніло, то давай зараз і перенесемо туди сидельце.

- Добре, - одразу погодився Ларко, який тепер був готовий виконати будь-яке побажання Анни.

Вони разом підійшли до воза. Розгрібши руками сіно, Ларко відчув долонями гладеньку шкіру сідла. Йому захотілось побачити його, та надворі вже було зовсім темно. Раптом, на одну лише мить, Ларкові стало шкода такого скарбу, який міг би належати йому. Та він згадав слова Анни, і жаль той одразу ж зник. Він підняв досить-таки важке сідло і рушив за Анною, яка показувала дорогу. Вони зайшли до клуні і, обійшовши коней, попрямували у віддалений куток. Там Анна стала на коліна і почала відгрібати вбік солому. Потім вона нагнулась, і Ларко зрозумів, що дівчина підіймає якусь ляду.

– Клади сюди, – пошепки звеліла йому Анна.

Ларко теж опустився біля неї на коліна і, заледве розрізняючи в темряві отвір, опустив у нього сідло. Десь на півметровій глибині воно вперлось у землю.

– Ну що, поклав? – прошепотіла Анна. – То вставай...

Ляда безшумно лягла на місце, і дівчина спритно прикрила її соломою.

Вони вибрались із клуні і враз завмерли. Повний місяць освітив подвір'я, і навколо стало видно, як удень. Анна схопила Ларка за руку і вмить затигла за ріг клуні.

– Мама винесла лампу зі спальні, певно, пішла до мене, – з якимось жалем мовила дівчина. – Мені потрібно бігти.

Вона стисла Ларкову руку, яку все ще не відпускала, і ніжно сказала:

– Ти припав мені до серця, Ларцю. І в нас тепер є спільна таємниця. Не забувай про мене, добре?

– Як же я можу тебе забути, – схвильовано прошепотів Ларко, незграбно пригортаючи дівчину до себе. – Того не буде ніколи. Чуеш, Ганнусю? Ніколи!

Він відчув на своїх устах гарячі дівочі губи, і тут-таки зрозумів, що Анни поруч уже немає.

Зранку Ларка і Левонка розбудила тітка Оксана.

– Вставайте, діти, будемо снідати. Вибачайте, що буджу, але матері ваші, певно, вже зачекались на своїх синочків.

За столом Ларко хотів запитати про Анну, та його випередив Левонко.

– А що, тітко, Анна ще не встала? – мовив він ніби знічев'я, проте в голосі відчувалось хвилювання.

– Спить вона ще, – усміхнулась тітка Оксана. – Зайшла ото до неї, а гас у лампі вигорів до дна – знову, видно, читала вночі. Сварю її за те, але така вже вона до тих книжок ласа...

– А що читає? – не вгавав Левонко. – У мене багато книжок. Недавно дядько мені нові з Варшави привіз.

– Не відаю, – якось насторожено глянула на підлітка тітка Оксана. – То треба в нашої старшої, Насті, питати. Та на них більше знається.

Вона повернулась до Ларка:

– Передавай мамі від мене вітання і скажи, що на зимового Миколи збираємось до вас на празник.

Тітка встала і, повернувшись до образів, перехрестилась і зашепотіла молитву. Ларко і Левонко зробили те ж саме.

– Хай береже Бог ваших батьків, мого чоловіка і вас, дорогенькі. Доброї вам дороги додому.

Весь час, поки вони запрягали коней і готувались до виїзду, Ларко сподівався, що Анна таки вийде на подвір'я чи хоча б вигляне у вікно. Та вона так і не з'явилась. Трохи звеселила його хіба що підбадьорлива усмішка тітки Оксани і її обіцянка приїхати до них у гості.

Уже за Федорівкою, коли коні звернули на битий шлях, який вів у бік їхнього хутора, Левонко раптом мовив:

– Подобається мені та Анна. Вона така... така...

Він затнувся, не в змозі підібрати слова.

– Не як усі, – випалив Ларко, ревниво скосивши погляд на свого товариша. – Мені вона, знаєш, тоже приглянулась.

– Ага-а, – ошелешено протягнув Левонко, – от тобі й маєш...

Та за мить він засміявся і самовпевнено додав:

- То й добре. Побачимо, кому з нас вона віддасть перевагу.

- Побачимо! - затято вигукнув Ларко, підганяючи коней.

Трохи помовчавши, Левонко запитав:

- Слухай-но, Ларцю, а покажеш мені подарунок, про який казав той твій далекий родич?

- А його вже нема, - спокійно мовив Ларко, який був готовий до такого запитання.

- Як то нема?! - скрикнув Левонко. - Ти ж забожився, що не зачепиш його, доки не прийдеш додому.

- Ну, так, - урівноважено продовжив Ларко. - Поки ти весь вечір спав, я пішов дати коням сіна. Ну, пакунок той випав з оберемка і розірвався...

- І що? - нетерпляче смикнув Ларка за рукав Левонко. - Що в ньому було?

Ларко насмішкувато глянув на товариша:

- А ти вгадай.

- Не знаю, - розгубився той. - Я б хотів, щоб мені подарували камізельку[17 - Тепла безрукавка (пол.)]....

- Я тоже подумав собі, що там, може, щось таке, - засміявся Ларко. - Але в пакунку був... великий медовий пряник з квіточкою посередині!

- І ти його сам з'їв? - гнівно процідив Левонко. - Не залишив мені ні дрібки?

- Та де там, - тягнув далі Ларко, стиха підсміюючись, - я його віддав.

– Віддав? – розчаровано зронив Левонко, гучно проковтнувши слину. – Кому віддав?

– Анні, кому ж іще, – мстиво всміхнувся Ларко, задоволений такою несподіваною вигадкою. – Дівчата ж люблять усяке солоденьке.

Левонко аж підскочив від такої підступності.

– А я, – запально вигукнув він, – коли ми після вакацій знову підемо в гімназію, куплю для неї в Гершковій цукерні велику чоколяду. От побачиш!

Левонко відсунувся від Ларка і надувся, як сич. До самого хутора він не зронив більше ні слова.

За два тижні батьки Ларка і Левонка повернулись додому зі звісткою, що гітлерівська Німеччина напала на Другу Жеч Посполиту. Війна наближалась до їхнього хутора стрімко, як води Бугу під час весняної повені. Та хуторяни ще не знали, що назустріч цій повені зі сходу рухається інша, не менш небезпечна. І що Війтова Воля опиниться на межі цих двох лиховісних стихій.

Розділ третій

– Граждене селяне! Красная армія асвабаділа вас от гньота польських панов.

Воссоединение Восточной і Западной України – ето акт історической справедливості. Теперь все ви – граждане советского государства, в котором человек человеку друг, товарищ і брат!

Високий худий чоловік у дивному військовому однострої і круглому кашкеті з червоною зіркою, котрий вигукував цю промову, стоячи в кузові вантажівки з відкинутими бортами, змахнув рукою – і духовий оркестр заграє «Інтернаціонал».

Майдан у центрі Стежинич був заповнений селянами, які прийшли на мітинг цілими сім'ями. Точніше, їм наказали прибути сюди в суботу в обідню пору військові в супроводі стежинського бідняка Дмитра Бурбули, якого нова влада

призначила чи то старостою, чи то головою якогось «сельсовета». Добру половину цього строкатого гурту становили жителі навколишніх хуторів.

Ларко і Левонко стояли разом з батьками неподалік вантажівки-«полупорки», з якої виступав совєцький офіцер, і зацікавлено розглядали автомобіль. Був він якийсь неоконкретний та кострубатий, як саморобний пристрій, про які тут жартома казали «пан сам склепал». Та все ж це був справжній автомобіль, яких ці сільські дороги ще не бачили, і в селян, звиклих до коней, він викликав повагу.

Коли оркестр із кількох солдатів закінчив грати, на вантажівку видерся Дмитро Бурбула на прізвище Варгатий. Мав він, як і його батько, і покійний вже дід, товсті, завжди чомусь мокрі губи, польською мовою варги, тож це прізвище Бурбули носили здавна.

– Сусіди-земляки! – заволав Варгатий, здерши з голови шапку й затиснувши її у витягнутій уперед правиці. – Совєцька влада справедлива! Тепер усі в нас будуть рівні. У Стежиничах зробимо той, як його, колхоз, зберемо землі, худобу, інвентар до купи – і будемо трудитися спільно. А хто не хоче бути рівним, того, той... вирівнюємо. Так що вперед до світлого майбутнього!

Він потряс над головою рукою з шапкою і поглянув на офіцера, який весь цей час стояв поряд. Той підбадьорливо посміхнувся до Варгатого і зробив крок уперед.

– Очєнь правільно сказав товарищ Бурбула. Ідіте додому, посоветуйтесь і приходіте на той тиждєнь в сельсовет записуватися в колхоз. Там вам всьо раз'яснят...

Оркестр знову щось заграє, і люди почали потрохи розходитися. Віктор Ткачук зі своїми рушив до воза Красніцьких, з якими вони разом приїхали з хутора.

Усі мовчали, аж поки не виїхали за село.

– То що, Вікторе, – тихо мовив Левон Красніцький-старший до сусіда, який сидів поруч з ним на возі, – заженуть нас у ті колхози?

– Я не піду, – затято кинув той, стукнувши кулаком по коліну. – Це ж усе, бачиш-но, треба здати: корів, коней, збіжжя, навіть воза отого – і то! Не, зачекаю, подивлюся, може, воно все ще справиться...

– Що там справиться, – гірко всміхнувся Левон. – Як заберуть землю, то й худобу не буде чим годувати. А землю таки заберуть – в Ресеї совети так і починали. За нашої влади рольників[18 - Хлібороб, землевласник (пол.)] не зачіпали, а ті не встигли ще й осісти, і на тобі – в колхози всіх.

Коли на початку вересня Віктор з Левоном поверталися з Любліна, дорогою до них пристав якийсь поляк. Напросився підвезти до Хелма. Був він невисокого зросту, худючий, одягнений у парке, як на таку пору року, чорне пальто, і нагадував селянам чи то сільського вчителя, чи ксьондза. Зрештою його про те не питали: захоче, то сам про себе розкаже. Та той подорожній раптом заговорив не про себе, а про війну. Сказав, що Другу Жеч Посполиту Гітлер зі Сталіном вже поділили і що границя між советами і німцями скоро буде проходити Бугом. Та то ще не кінець, загадково додав він, бо війна піде далі і охопить півсвіту.

Віктор з Левоном з острахом слухали того таємничого незнайомця і не знали, вірити йому чи ні. На околиці Хелма він зліз із воза і, подякувавши селянам, наостанок мовив:

– Туліться до купи, хлопаки, не дайте німакам і советам вбити клина між поляками і українцями. Бо як допустите таке, то буде вам біда не менша, ніж від окупантів.

Він похитав головою, у його великих світлих очах була якась вселенська печаль. Незнайомець по-католицьки перехрестив Віктора з Левоном і, згорбившись, попрямував до міста. Двое чоловіків на возі ще довго дивились йому вслід, ніби чекали, що той повернеться і якимось-таки їх розрадить.

Коли незадовго по тому у східному Прибужжі з'явилися совети і встановили тут свою владу, для Віктора Ткачука і Левона Красніцького-старшого це не стало несподіванкою. Пам'ятаючи, що ім говорив тоді їхній дивний попутник, чоловіки готувались до цього, як до неминучого лиха. Коли знаєш, що біда насувається, то не так страшно з нею перестритись і легше пережити. Більше людину завше мучить незвіданість. А такою для Віктора і Левона було попередження того незнайомця про можливий розбрат між поляками і українцями. Але що ім, селянам, у яких мали забрати найдорожче, землю, було між собою не поділити? Якщо й битись, то з тими, хто ту землю в них відбирає...

Так думали і Віктор Ткачук, і Левон Красніцький-старший. Та між собою про те не говорили. Бо думки у власній голові, а слово не горобець, вилетить – не зловиш. А за слова такі совети карали. Ой, як карали!

У грудні, на святого Миколая Туруки приїхали до своїх кумів у Війтову Волю на престольний празник. Хоча совети не вірили в Бога й погрожували позакривати церкви, та святкувати місцевому люду релігійні свята не забороняли. Та і як могли заборонити? Церкву можна опечатати чи зруйнувати, а храм у душі кожної людини не закриєш.

Гості приїхали з поганою новиною. І не варто було б таке велике свято лихою звісткою починати, та що ж тут зробиш. Хоч лихо і не з ними самими сталось, а так чи інакше стосувалося всіх.

Матвій Турук уже чув, що совети збираються проводити так зване розкуркулення – відбирати в заможних хазяїв землю. Але щоб їх із сім'ями виселяти з домівок та запроторювати кудись у Сибір – такого світ не бачив! Та саме так і сталось. І не десь там далеко, а в його рідній Федорівці.

Зранку в перший день грудня до них прибігла заплакана Барбара, найстарша з чотирьох доньок їхніх сусідів Боровських, яка тільки-но в серпні вийшла заміж і жила з чоловіком у його батьків.

– Поможіть, цьоцю[19 - Тітка (пол.)], – кинулась вона до Оксани, яка саме поралась на подвір'ї. – Порадьте, що мені робити!

– Що сталось, Басю? – обійняла Оксана схвильовану молодицю. – Хто тебе скривдив?

Вона знала, що Барбара вже вагітна, і найперше подумала, чи не пов'язаний її прихід саме з цим. До Оксани, бабуся якої передала їй свої знахарські секрети, односельчанки часто звертались по допомогу.

– Біда, цьоцю! – запричитала Барбара. – До тата з мамою прийшли з того сельсовета з солдатами, все описують: і землю, і статки. Кажуть, що будуть усе забирати, а їх вишлють на Сибір як куркулів і «неблагонадьожних». Ви ж знаєте, вони в селі найбагатші, бо й млина мають, і двадцять десятин. То з них, мовляв, і треба починати...

Барбара заридала, вткнувшись обличчям Оксані в поділ.

– О горе, – перелякано мовила Оксана, гладячи Барбару по голові й шукаючи поглядом чоловіка, який щойно був біля клуні. – Заспокойся, Басю. Тобі не можна так перейматись, ти ж дитинку виношуеш...

– Тож так, – крізь сльози ствердила молодиця. – Але вони сказали, що й мене з Владеком заберуть, якщо ми виявимось куркулями, а не тими... середняками.

Матвій, який вийшов з клуні і почув ті слова Басі, похмуро мовив:

– По-іхньому, ви з Владеком, як і от ми, не куркулі, бо в нас нема десять десятин землі. Так мені казали.

Він озирнувся і звелів Оксані:

– Веди-но, мати, Басю в хату, а я піду до Боровських, подивлюся, що там коїться...

Та сусідів в обійсті, яке тепер охороняв солдат з гвинтівкою, вже не було. Міхала і Марію Боровських повезли до Володимира в тюрму, яку совети облаштували за валами старого княжого городища неподалік древнього Успенського собору, ніби навмисне підкреслюючи цим, що не вбачають ніякої різниці між в'язницею і храмом Божим.

Перед празниковим застіллям Віктор з Матвієм вийшли на подвір'я. Уже добре морозило і сніг рипів під ногами, як нові, ще не змащені дьогтем чоботи. По зоряному небі плив місяць, кругом панувала така тиша, ніби обійстя було відірване від решти світу.

– Не переживайте, куме, – порушуючи довгу мовчанку, мовив Матвій. – У нас з вами по десять десятин і близько нема, то чо нас советам до Сибіру гнати. А от у колхози ті з весни таки треба буде записуватись...

Він поклав Вікторові на плече руку, випереджуючи заперечення, яке вже готове було зірватись у того з уст:

– Ми не можемо сісти у в'язницю чи потрапити кудись за Урал. Нам треба зберегти своїх дітей, жити на своїй землі. Маю гадку, куме, що скоро за неї нам таки доведеться воювати...

Анна теж приїхала з батьками на празник. Як тільки дорослі зайнялись приготуванням до застілля, вона моргнула Ларкові і вийшла з хати. Надворі вона схопила його за руку і зашепотіла:

– Як я чекала на нашу здибанку[20 - Зустріч, побачення (діал.)], Ларцю! Мені так багато треба тобі розказати...

– Мені теже, – з тремтінням у голосі мовив Ларко.

– Стільки всього скоїлось за той час, що ми не бачились...

Анна помовчала, ніби збираючись з духом, і тихо продовжила:

– Того жовніра, що подарував тобі сидельце, Тараса, позавчора совецькі органи арештували. Він у Володимирській тюрмі, там, де й наші сусіди Боровські.

– Ти що, з ним знайома?

У Ларка від здивування округлились очі. Йому раптом стало страшно за Анну.

– Звідки ти все знаєш, Ганнусю?

– Мої гімназійні друзі, теже патріоти, розповіли, – ухильно мовила дівчина.

Вона пильно глянула Ларкові у вічі, ніби вагалась, розповідати далі чи ні.

– А ти в гімназію вже не будеш ходити? – перевела Анна розмову на інше. – Правда, вона вже тепер не гімназія, а школа.

– Не, – після паузи відізався Ларко, трохи ображений тим, що Анна не стала далі розповідати про того Тараса. – Тато сказали, що нашу з Левонком квартиру, у якій ми жили у Володимирі, зайняли совети. То нам нема тепер де жити під час

навчання. Та й батькам помагати треба. Сказали, що в Стежиничах совети відкриють школу-семирічку, то, може, в ній і довчусь.

- То тобі тільки рік, а мені ще два ходити. Треба вчитись, наука нам пригодиться.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примітки

1

Підштаники (пол.).

2

Хрещений батько (діал.).

3

Англійська булавка (пол.).

4

Польські колоністи, здебільшого колишні вояки армії Пілсудського, які після встановлення влади Другої Жечі Посполитої були переселені на західноукраїнські землі.

5

Східні землі (пол.).

6

Закінчення роботи, в цьому випадку зведення будинку.

7

Сорт тютюну.

8

Жіночі черевички.

9

Вітати, поздоровляти (діал.).

10

Канікули (пол.).

11

Плац, майдан.

12

Віжки (пол.).

13

Оцінити, оглянути (пол.).

14

Тут наказ до швидкого збору (пол.).

15

Від доручити, зобов'язати (діал.).

16

Світлиця (пол.).

17

Тепла безрукавка (пол.).

18

Хлібороб, землевласник (пол.).

19

Тітка (пол.).

20

Зустріч, побачення (діал.).

Купить: https://tellnovel.com/ru/vovk_yurko/pam-yat-krov

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)